

Politikk og kommunal virksomhet

Det kommunale virkefeltet hadde tidligere vært beskjedent og begrensa seg til tre hovedsektorer; skolen, fattigstell og veger. En liten sum av kommunekassa gikk dessuten med til administrasjon. I tida fram til 1970-åra skjer her store endringer. Kommunens virksomhet ble så mye større og mer omfattende enn før. Dels var det slik at kommunen påtok seg nye og store oppgaver, dels var det staten som påla kommunen mer ansvar og økte utgifter. Skolen er her et godt eksempel. Kommunen investerte i nytt skolebygg og starta framhaldsskole. Men den største utgiftsveksten kom etter at Stortinget krevde innføring av ni-årig obligatorisk grunnskole. Et anna trekk er at kommunen overtok utgiftene for tiltak, virksomheter og institusjoner som private hadde drevet fram. I Tydal gjelder dette særlig innafor sosial omsorg og helsestell. Investeringene og den økte kommunale aktiviteten ble mulig takka være en sterk økonomisk vekst. Kraftutbygginga brakte Tydal ut av fattigdommen og opp blant de mest velstående kommunene. Innbyggerne fikk arbeid og sysselsetting og kunne nyte godt av økende offentlige velferdsgoder. Den politiske aktiviteten økte også, for det ble så mange flere og omfattende saker kommunestyrerepresentantene måtte stelle med. Det var en langt mer komplisert verden og ei mye større sakliste de måtte ta standpunkt til i 1970 enn 20–25 år før. Politisk arbeid ble delt på mange, for med økt kommunalt engasjement ble det også flere kommunale utvalg og komitéer. Men utviklinga rokka ellers lite ved den politiske stabiliteten og det etablerte partimønsteret i bygda.

Det kommunale virkefeltet

Vi har pekt på at kommunens virksomhet spredte seg på et større område enn før. I hovedsak kan vi i denne perioden samle den i fire hovedsektorer; kommunal administrasjon, skole, sosial- og helsestell og offentlige arbeider. La oss se nærmere på hvordan utviklinga ble innafor disse sektorene. Vi skal også se litt på de viktigste utgiftene som faller utafor disse sektorene.

Kommuneadministrasjonen

Sentraladministrasjonen var lenge billig for kommunens skattebetalere. De største utgiftene gikk til lønninger og godtgjørelse til ordfører, formenn, kasserer og likningspersonell. Kommunekassa måtte dessuten betale litt for revisjon, diverse utgifter i forbindelse med manntall og valg og driftsutgifter for administrasjonsbygninga. Ordføreren var bare lønna med en mindre godtgjørelse. Fra 1947 fikk han hjelp av Johan Græsli i en kombinert stilling som kommune- og likningssekretær. Men ellers måtte ordføreren gjøre alt kontorarbeid alene og uten skrivemaskin. Det var å sette seg til med skrivearbeidet etter at han kom heim fra arbeidet i skogen, forteller Iver D. Unsgård, som var ordfører fra 1948 til 1958. Det var ikke uvanlig at ordførerarbeidet ble gjort på natters tid. Når noe viktig og offisielt skulle skrives, hendte det han ringte til formannskapssekretæren og dikterte brev i telefonen. For Johan Græsli hadde skrivemaskin. Kommunekassererstillinga var såpass krevende at den snart ble heltidsstilling. Ingebrigt Kirkvold hadde hatt stillinga fra 1920. I 1953 overtok Per Inge Stugudal arbeidet. Som sin forgjenger måtte han stille garanti for en større pengesum, for kassereren mottok og kvitterte personlig for mange beløp. Først i 1957

hadde kassererarbeidet, likninga og formannskapssakene blitt såpass krevende at det var nødvendig med ekstra kontorassistent. Den første kontorhjelpa måtte betjene alle kontorene og hadde kraftverket attått. Skatteinnkrevinga ble også mer arbeidskrevende, særlig etter skatteomleggingene i 1957, da en gikk over til at skatten skulle betales av årets inntekt. Staten ønska ei mer ensarta og rettferdig skattlegging i landet og overtok derfor etaten helt i 1965. Folkeregistreringa fulgte med samtidig, siden det var likningskontoret som hadde tatt seg av dette arbeidet. Formannskapssekretæren ble dermed løst fra arbeidet med likninga og fikk sosialsektoren som funksjonsområde i stedet. De kommunale kontorene var spredt ut over hele bygda. Stort sett var de heime hos den som hadde vervet eller stillinga. Med nytt herredshus i 1960 ble nå kontorene samla på ett sted. I det nye bygget ble det også plass til kraftverkets kontor, med butikk og lager i kjelleretasjen, skolekontoret og folkeboksamlinga. Herredshuset inneholdt dessuten utleie-rom for bank og lensmann og to leiligheter bygd i flukt med hovedbygget. Det var først og fremst bygginga av herredshuset som fikk utgiftene i administrasjonssektoren til å sprette i været i andre halvdel av 1950-tallet. Sjølve bygget kosta omkring 600.000 kroner, og penger ble avsatt på budsjetta åra i forvegen. Men mesteparten måtte finansieres ved lån. Etter at bygget var ferdig, fikk en økte driftsutgifter bl. a til lønn av vaktmester, vask og renhold.

Skolen

Å sørge for grunnskoleutdanninga var en av de mange statlig pålagte oppgavene til kommunen. Men staten refunderte en viss prosent av utgiftene til lærerlønninger. Stat eller fylke ga ellers tilskott til læremidler, nybygg og innløsning eller skoleskyss av elever. Tydal fikk maksimal refusjon av lærerlønningene, dvs. tilbakebetalt 80 prosent av lønnsutgiftene. Men etter som kommunens økonomi bedra seg, minka tilskotta. I 1970 var de nede i 60 prosent. Skolens relative andel av de kommunale utgiftene sank til å begynne med etter krigen. Men fra slutten av 1950-åra steg skoleutgiftene av flere grunner mer enn inntektene til kommunen. I slutten av 1960-åra tok skolen over fjerdeparten av skatteinntektene. Nytt sentralskolebygg i Ås var et stort løft. Avsetningene til skolebygg begynte allerede fra 1946 med beskjedne summer. Men først i 1958 var første byggetrinn ferdig, og fra 1964 var all undervisning sentralisert til Ås. Sentraliseringa førte med seg nye utgifter til skoleskyss. Nybygget økte også driftsutgiftene til brensel, lys og renhold og til vaktmestertje- neste. Utgiftene steg også fordi kommunen tok på seg oppgaver ut over det lovbestemte minimum. Fra 1958 innførte kommunen framhaldsskole, og samarbeidde med Selbu om realskole. Men en vesentlig del av utgiftsstigninga skyldtes økt undervisningstid og innføring av niårig skole fra 1967. Dette krevde ikke bare flere lærere,

Bønstrøa til venstre reknes som kommunens gamle administrasjonsbygg, men kontora var delvis heime hos dem som hadde de kommunale verva. Nytt herredshus (til høgre) sto ferdig i 1960 og samla kontora på ett sted.

men også en større administrasjon. En fikk nye stillinger som rektor og skoleinspektør, og behov for kontorassistenter på skolekontoret. Ekspansjonen i skolesektoren gjorde at kommunen påtok seg enda en investering. I 1960-åra begynte en å bygge lærerboliger for å få kvalifiserte lærere til å bli i Tydal. Husleia ble satt så lågt at boligbygginga ble ren subsidiering av boutgiftene for lærerne.

Fra forsorgskommune til trygdekommune

De kommunale utgiftene til sosial omsorg før okkupasjonstida var en ren fattigforsorg. Vi kan med god grunn snakke om en forsorgskommune. Etter 1945 ble fattighjelpa erstatta av de sosiale trygdene. Trygdeordningene ble administrert av Rikstrygdeverket, og etaten var overtatt av staten allerede i 1937. Kommunens trygdeutgifter besto vesentlig av de lovbestemte tilskotta til alderstrygd, sjukestrygd, arbeidsløshetsstrygd, uføretrygd og hjelp til mødre og barn. Kommunene kunne på egen hånd innføre flere forsikringsordninger, og mange rikere kommuner gjorde det. I Tydal gikk særlig Arbeiderkvinnelaget og Sanitetsforeninga inn for kommunal morstrygd og enketrygd. Men kommunen rakk bare å vedta enketrygd før staten overtok ansvaret. Både mors- og enketrygd ble innført for hele landet ved lov i 1964. Og med vedtaket om Folketrygda i 1966, falt grunnlaget bort for det kommunale initiativ på trygdesektoren. Vi kan likevel snakke om at vi fikk en trygdekommune, siden trygdetilskotta utgjorde størsteparten av utgiftene på sosialsektoren. I begynnelsen av 1950-åra vedtok kommunestyret ei husmorvikarordning og innførte senere heimesjukepleie. Kommunen ga tilskott til alders- og pleieheimen som Sanitetsforeninga bygde og drev, og overtok helt det økonomiske ansvaret for drifta i 1962. Omkring 1970 var utgiftene til institusjonen kommet opp i nesten like store summer som trygdetilskotta. Det peker fram mot institusjonskommunen i 1970-80-åra. Administrasjonen av sosialsektoren ble utført av nemnder uten særlige utgifter for kommunen. Sanitetsforeninga sørga for det forebyggende helsearbeidet blant barn, mødre og andre grupper, og tok seg av eldre og sjuke. Kommunen ga tilskott til lønn til helsesøster og jordmor, og betalte en viss andel av legeordninga sammen med Selbu. Først i 1965 ble det oppretta ei delstilling for en sosialsekretær. Under helsevern førte en til å begynne med også utgiftene til idretts- og ungdomsarbeid. Kommunen ga noe tilskott til idretts- og skytebaner, senere også allmenne tilskott til idretts- og ungdomslaga. Men totalt utgjorde disse utgiftene små summer av sosial- og helsesektoren, og i 1970-åra ble disse bevilgningene overført til kulturbudsjettet.

Offentlige arbeider

I det første tiåret etter 1945 ble utgiftene til vegstellet økt kraftig. Grunnen var først og fremst — som vi har sett i kapittelet foran — at Kubbjergvegen ble nedlagt og riksvegen lagt på sørsida av Nea. Samtidig ble vegen videre oppover dalen opprusta og omlagt på de vanskeligste strekningene, og bruer ble forsterka eller erstatta med nye. Trematerialer til bruene kunne kommunen hente fra egen skog, og det holdt utgiftene nede. Størsteparten av kostnadene til vegstellet bli imidlertid finansiert ved lån og tilskott fra stat, fylke og Trondheim e-verk, som hadde behov for transportveg i forbindelse med kravtverksutbygginga. Kommunen hadde to fast tilsatte vegvoktere, men fikk lønnsutgiftene delvis refundert fra fylke og stat. Det ble gitt statstilskott til vedlikehold og vegbygging ellers. Staten ga også tilskott til grendeveger, så heller ikke disse bevilgningene var rene kommunale utgifter. I 1960-åra overtok så stat og fylke ansvaret for riksvegen, slik at utgiftene steg lite på vegsektoren.

Vegstellet tok en stor del av kommunens inntekter, særlig det første tiåret etter 1945. Så ble det også en standardforskjell mellom gamlevegen (til venstre) og nyvegen (til høyre). Bildet er tatt ved Nebrua mot Ås sentrum.

I stedet fikk kommunen utgifter til andre offentlige arbeider. Det ble organisert brannvern, og fra 1960-åra begynte kommunen å bygge ut renovasjon, kloakk- og vassanlegg. I 1966 kom så ei ny bygningslov, og den satte krav til kommunene om å utarbeide reguleringsplaner og opprette bygningsråd. De tekniske oppgavene ble nå stadig mer omfattende og krevende, slik at kommunen tilsatte egen kommuneingeniør i 1969. Han var til å begynne med bare engasjert for to år, men behovet for en fagmann ble fort permanent. Utgiftene til den tekniske etaten vokste nå raskere enn på noen annen sektor. De første forberedende arbeider og bevilgninger til generalplan ble gjort i slutten av 1960-åra, men sjølve arbeidet ble først utført på 1970-tallet.

Andre utgiftsposter

Også andre utgiftsposter økte sterkt i 1960-åra, bl.a. fordi det kom flere kommunale stillinger. Det ble tilsatt kommunal fjøsrøkter eller landbruksvikar og skogassistent. Kommunen delte ellers herredsaagronom og herredskogmester med Selbu og betalte en andel av deres lønn. Kommunen nedsatte ei egen tiltaksnemnd, og jordstyret fikk hjelp av en planlegger og kontrollør. Dette ble etter hvert ei heltidsstilling, men kommunen fikk noe av lønna refundert av staten. Ellers økte kommunen bevilgningene til bibliotek og begynte å gi tilskott og penger til andre kulturformål som museum, friundervisning og ymse tiltak drevet av lag og foreninger. Det var ikke store summene det dreide seg om foreløpig. Men de markerer overgangen fra den velferds- kommunen som Tydal var blitt etter krigen, til den velstandskommunen den skulle bli etter 1970.

Netto kommunale utgifter på noen hovedsektorer 1945–70. Årlige gjennomsnittstall for utvalgte femårsperioder.

	1946-1950	1956-1960	1966-1970
Kommunal admin	7.800	109.300	139.600
Skole	17.700	89.600	413.800
Sosial omsorg, trygder, helsevern	12.900	75.500	317.600

Offentlige arbeider	23.600	29.700	112.000
Netto skatteinntekt	70.800	423.100	1.524.800

Tabellen ovafor viser den svære økninga i de kommunale utgiftene og hvordan denne fordelte seg på de fire hovedsektorene. Hvor «normal» var så denne utgiftsfordelinga i forhold til andre kommuner? Tar vi for oss alle landkommunene, viser det seg at skole-, sosial- og helseutgiftene sto for omtrent 60 prosent av netto utgifter. At disse sektorene hadde en så stor del av totalutgiftene, og at andelen økte i 1960-åra i Tydal, var helt i tråd med forholda i andre landkommuner. Derimot var utviklinga på vegsektoren (offentlige arbeider) forskjellig fra de fleste andre kommuner. Vegutgiftene representerte en mye større utgiftspost i Tydal i slutten av 1940-åra, men relativt mye mindre på 60-tallet enn gjennomsnittlig for andre landkommuner.

Kommunen overtar helsearbeidet og sosialomsorgen

Mens kommunen forlengst hadde overtatt den primære omsorgen for fattige, var helse og sosial omsorg et felt for de frivillige organiasjonene. Bortsett fra legeordninga var alt helsearbeid i Tydal starta opp på privat initiativ og delvis drevet av private foreninger. Vi har tidligere sett at det var Sanitetsforeninga som tok opp kampen mot tuberkulose og sørge for at det fans ei utdanna helsesøster i bygda. Denne aktive foreninga sto for praktisk talt alt helsearbeid, og engasjerte seg stadig på flere nye områder; skoletannpleie, kontrollstasjon for mor og barn, husmorferie, heimehjelp og fotpleie. Men i løpet av 1950- og 60-åra ble mer av helse- og sosialomsorgen — og ikke minst det økonomiske ansvaret — gradvis overtatt av kommunen.

Badstuene

Det var ungdomslaga som hadde tatt opp badesaken og bygd badstuer i bygda. Badstua i Ås var den eldste, og den eneste fram til okkupasjonstida. I løpet av okkupasjonstida bygde grendefolket på Aune ei lita badstue i bindingsverk. Den ble tatt i bruk fra 1944, og alt første året ble det rekordbesøk, med 37 badegjester i gjennomsnitt og nesten ett tusen badinger til sammen. Hilmogrenda fulgte opp og fikk bygd ei badstue i 1946 av tømmer på eiendommen til Kvernmoen. I Gresli ble det bygd badehus i tilknytning til ungdomshuset i 1950. Stugudalingene ville også ha bad og satte i gang innsamling til formålet i 1940-åra. Det kom visst inn ca. 10.000 kroner til badet, og kommunen ga 5.000 kroner i tilskott. Bygginga dro imidlertid ut. Og da huset endelig kom opp, ble det aldri brukt til bad, men solgt og innreda til bolig. Badstutilhengerne så på badinga som et forebyggende helsearbeid, og derfor fikk saka også offentlige tilskott. I Ås ble det badet flytta til kjelleren på Helsehuset i 1953, og Sanitetsforeninga overtok senere drifta av det. Badet ble fortsatt godt besøkt, for et fåtall hadde ennå innreda baderom heime, og uansett likte mange å ta et badstuebad en og annen lørdag. Besøkstallet lå f.eks. på omkring 1.750 i 1957 og 1958. Som tidligere var mennene i stort flertall. Da det kombinerte idretts- og samfunnshuset skulle bygges, ble det bestemt å bygge badstue i tilknytning til svømmehallen der. Dette bygget sto ferdig i 1969. Badstudrifta ble nå helt overtatt av kommunen, og de andre badstuene i grendene ble lagt ned.

Tannrøkt og legetjeneste

I slutten av 1930-åra ble tannhelse viet stor oppmerksomhet av Husmorlaget og Sanitetsforeninga. Den siste tok initiativet til å få i gang skoletannrøkt i kommunen. Men den ble fra starten av i 1938 drevet med kommunale tilskott. Kommunen overtok helt i 1953, og kjøpte da utstyret på tannlegekontoret for 3.000 kroner. Det ble visst økende bruk for skoletannlegen, for legene klaga over at tennene hadde blitt dårligere siden krigen. Helsetilstanden i Tydal var god, men tennene dårlige, heter det i beretninga for 1957 fra distriktslegen. Årsaken skulle være utbredelsen av slikkerier og at folk brukte mye fint mjøl. Det ble nå satt i gang en aksjon for å bedre tilstanden. Hver skolekrets fikk en tannhelsekomité, og både lærere og foreldre ble trukket inn i arbeidet. Bl.a. gikk de sammen om å demonstrere riktig skole- frokost for elevene. Arbeiderkvinnelaget satte opp en gavepremie til den skolen som hadde de beste tennene. Kommunen håpa at den ville få støtte til å opprette en fast klinikk for folketannrøkta. Men Fylkesplanen i 1952 la opp til ei løsnig sammen med Selbu kommune, og Tydal måtte greie seg med samme vilkår for tannrøkta som for legetjenesten. Her var ordninga slik at kommunene hadde distriktslege felles, men denne hadde alltid vært plassert i Selbu. Private leger hadde i periodevis drevet praksis i tillegg. Tydal krevde i 1960-åra at det måtte bli ei fast assistentlegestilling i tillegg, og at denne legen skulle bo i Tydal. Men det viste seg umulig å få gjennomført.

Helsehus

Å bygge et helshus for bygda var også en sak for de frivillige organisasjonene. Sanitetsforeningas store ønske var å få et sanitetens hus med plass for gamle og sjuke. Tanken ble tatt opp under krigen, men det var ikke så greit å få til noe da. Folk prioriterte først arbeidet med å få elektrisk lys til bygda.

Det var kvinnene i Sanitetsforeninga som sørnga for å bygge Helsehus, men Bjarne Aashaug var formann i byggekomitéen.

Etter krigen kom det fart i helseheimsaka. Årsmøtet i 1946 satte av de første pengene til et byggefond.

Det var klart at det måtte bygges nytt, og dermed var tomtespørsmålet det første som måtte ordnes. Svend Aasgård kom riktignok med et tilbud om at foreninga kunne få overta garden hans på visse betingelser, men forhandlingene ble avbrutt av eieren sjøl. I stedet fikk foreninga et generøst tilbud om gratis tomt fra Jens J. Aashaug. Tomta var tilfredsstillende på alle måter, og dermed var det problemet løst. Å reise den nødvendige kapital var en større oppgave. I 1947 fikk Sanitetsforeninga hjelp av Henning Nygård, som hadde gjort amerikaner av seg. Han var på besøk til heimbygda dette året og ble så interessert i prosjektet at han lovte både å samle inn penger blant utvandra tyda- linger, og komme tilbake for å være byggeleder når det ble aktuelt. I 1950 var det kommet 14.000 kroner fra Amerika. Sanitetsforeninga valgte nå byggekomité. Den besto av 14 medlemmer — og foreninga valgte bare menn til å stelle med en slik sak. Eneste kvinne i komitéen var lederen, Amanda Hilmo. (Senere kom tre kvinner med.) Formann i byggekomitéen ble Bjarne Aashaug som drev arbeidet fram med ukuelig pågangsmot til kommunen delvis overtok i 1961. Pengeinnsamlinga fortsatte både i Tydal og i Amerika. Fra Henning Rotvold i Amerika kom det hele 31.500 kroner i kontanter. Arbeids- komitéen la planer for et stort hus, som skulle ha plass til distriktslegen, skoletannrøkta og spebarnskontrollen. Men de første planene om et bygg på 5—600 kv.m. ble imidlertid snart redusert. «Bygda vil ikke kunne klare å bygge så stort, og desuten måtte en tenke på drifta av helsehuset,» mente enkelte i arbeidskomitéen. Det ble deretter enighet om å starte med et første byggetrinn med halve grunnarealet.

Helsehuset sto ferdig i 1954, og tilbygget (t.v.) i 1962.

Helsehuset ble hele bygdas sak. Utenom de store gavene fra Amerika, bidro en rekke personer i bygda med gaver, frivillig arbeid og materialer. Da huset sto ferdig i 1954 hadde det kosta 224.200 kroner. Av dette var 125.290 kroner kontante gaver og bidrag, deriblant fra Rikstrygdeverket (kr. 30.000), Sør-Trøndelag fylke (kr. 25.000), Trondheim elektrisitetsverk (kr. 25.000), Norske Kvinners Sanitetsforening (kr. 10.000) og Thomas Angells stiftelser (kr. 4.500). Verdien av gratis arbeid og ytelser utgjorde 34.000 kroner. Drifta av Helsehuset ble overlatt til et styre valgt av Sanitetsforeninga. Nå kom kvinnene sjøl med i ledelsen. Styret tilsatte husmor og bestyrerinne for huset. Den første var Ella Jensvoll (Nyland) som fikk 400 kroner i månedslønn. Til betyrrerarbeidet hørte også å føre rekneskap for drifta, men i 1960-åra ble bokføringa overtatt av kommunekassereren. Helsehuset ble fra første stund av tatt i bruk av gamle og sjuke. E- verket leide et eget sjukerom. Noen av de som var satt bort i pleie hos private, eller var på sjukehus og aldersheimen i nabobygdene, fikk nå komme heim til det nye «hjemmet» i bygda. Men det første byggetrinnet ga ikke plass til alle pasienter og formål bygget skulle betjene. Allerede etter noen år begynte Sanitetsforeninga å arbeide med planer for et tilbygg som også kunne romme fødestue, legekontorer, leilighet og hybler for ansatte. Men foreninga hadde ikke midler til å sette i gang alene. Foreningas basarinntekter gikk mye med til å møblere og utstyre Helsehuset, og en kunne neppe regne

med å finansiere et tilbygg med så stor del fra gaver og gratis innsats som det første bygget. En mulighet for å finansiere lån til nybygg var å sette opp prisen pr. pleiedøgn. For Helshuset tok åtte kroner pr. pleiedøgn, mens satsene andre steder var to—tre ganger så høge. Sanitetsforeninga drev reneste forsorgen i kommunen. Men en var klar over at nesten ingen i Tydal ville makte å betale høgere pleiesatser for lengre tid uten å måtte søke sosial hjelp. De gamle burde slippe det. Kommunen måtte altså tre støttende til. Løsninga ble at kommunen påtok seg å bygge og finansiere tilbygget. Sanitetsforeninga skulle fortsatt drive Helshuset, og den fikk like mange representanter i styret som kommunen. Styrets oppgave var bl.a. å sette opp driftsbudsjett, men kommunen overtok rekneskapet. Tilbygget til Helsehuset sto ferdig høsten 1962. Bygget inneholdt bl.a. ei lenge etterspurt fødeavdeling. På sjølve innvielsesdagen ble det første barnet født på den nye fødestua i bygda. Med tilbygget kom nå kommunen inn for fullt i helsearbeidet i kommunen. Den overtok det økonomiske ansvaret, og det ble også nødvendig. For pasientene betalte en pensjonspris på grunnlag av trygdeytelsene, og ikke etter hva det kosta å drive institusjonen. Dette førte til et økende underskott, som kom opp i 100.000 kroner i 1969.

Heimehjelpsordning

For de sjuke, gamle og andre som delvis kunne klare seg, var heimehjelp et alternativ til plass på institusjonen. Støtte til husmorvikarordning kom inn i kommunebudsjettet alt i begynnelsen av 1950-tallet. I 1960-åra ble den utvida til ei generell heimehjelpsordning. Etter en avtale i 1967 ble den administrert av Sanitetsforeninga, som fikk refundert 75 prosent av utgiftene. Kommunen satte et foreløpig tak på 4.000 kroner til dette tiltaket.

Kommunal økonomi

De økte utgiftene var naturligvis ikke mulig uten tilsvarende inntekter. Og de kommunale netto skatteinntektene steg da også med imponerende tall: De utgjorde 44.500 kroner i 1945—46, passerte én million i 1965 og var 1,8 mill i 1970. Sjøl om vi rekner i faste priser, økte skatteinntektene nesten 16 ganger! Brutto skatteinntekter til kommunen besto av skatt på formue og inntekt av personlige skatteyttere, og skatt på firmaer, foreninger, selskaper og utabygdsboende med eiendom i Tydal. Ei anna inntekt var skatteutjamningsmidler som staten hadde fordelt mellom kommunene siden 1931—32. Denne ordninga ble vidare utbygd etter krigen med opprettinga av et eget skattereguleringsfond. Til bruttoinntektene må vi også regne regulerings- og konsesjonsavgiftene fra kraftutbygginga, sjøl om en del av disse pengene gikk inn i fonds. Av skattekindene ble det så avgjort kraftutbygginga som ga mest til kommunekassa. Til å begynne var regulerings- og konsesjonsavgiftene større enn skattene som TEV betalte. Men etter hvert som kraftverka ble bygd, var det inntekts- og formuesskatten som ga de store inntektene for kommunen. I 1970 var reguleringsavgiftene kommet opp i 159.000 kroner, mens inntekts- og formuesskatten fra TEV utgjorde nesten 1,5 millioner kroner. De økte skatteinntektene fra kraftutbygginga gjorde at innbyggerne bidro med en stadig mindre del av kommunens skatteinntekter. Fram til slutten av 1950-tallet ble mellom 80 og 90 prosent av kommuneskatten utlikna på personlige skatteyttere. I 1960-åra falt bare halvparten av skatten på innbyggerne. Kommunen hadde ei stor skatteutgift i fylkesskatten, og den steg mer enn de samla utlikna skattene. I 1970 var fylkesskatten kommet opp i nesten én million kroner. Omtrent hele skatten fra personlige skatteyttere gikk dermed ut

igjen til fylket. Ett år (1962) betalte kommunen mer i fylkesskatt enn næringsdrivere og lønsmottakere betalte i skatt til kommunen. Sjøl om kraftpengene økte formidabelt, var ikke alt bare netto. Kommunen fikk altså svi med en høyere fylkesskatt, og den gikk de fleste år glipp av skatteutjammingsmidler. I 1960-åra reduserte staten refusjonsprosenten til lærerlønningene fra 80 til 60 prosent. Det betydde en merutgift til skolen på cirka 50.000 kroner årlig. Staten ga, og staten tok. Tydal greide seg likevel bra og kunne tilby innbyggerne flere velferdsgoder. Men slapp innbyggerne med mindre skatt enn før, eller mindre enn folk i andre bygder?

Skattlegging

For personlige skatteyttere var det skattøret som bestemte nivået for kommuneskatten. Maksimalsatsene varierte fra 17,5 prosent like etter krigen til 21,3 på 1960-tallet. Tydal valgte stort sett høyeste skattøret og skilte seg ikke ut fra andre kommuner i fylket. Inntekts- og formuesfastsettelsen for bønder og andre sjølstendige næringsdrivende bød på en større grad av skjønn. Likningsnemnda gikk etter visse takseringsregler for buskap, produkter osv. De kommunale myndigheter hadde et dobbelt forhold til disse takseringsreglene: Ved å taksere skatteobjektene høgt, ville kommunen få inn mer i kommuneskatt. Men på den andre sida kunne en være interessert i lågest mulig skatter også. Det ville spare kommunen for fylkesskatt og innbyggerne for statsskatt. Dessuten kunne kommunal fattigdom gi større statlige overføringer eller skattefordelingstilskudd. Skatteinspektøren i fylket mente at likningsnemnda i Tydal takserte verdiene og produktene i jordbruket for lågt. Er dette riktig, kan vi si at likningsnemnda til en viss grad kompenserte et høgt skattøre med å sette låge tall for antatt formue og inntekt. Det samme gjelder trulig skogeierne. Skogbruket ble prosentlikna, slik at inntekta av skogen ble satt til fire prosent av formuestakst. Skogeierne fikk i 1950-åra plikt til å levere skognæringsoppgaver, og takstene bygde da på disse. Men revisor for skattelikninga klaga over at likningsnemnda førte liten kontroll og ikke utnytta innhenta kontrollmateriale i den grad det var mulig og slik det burde være. Alt i alt hadde tydalingene knapt noen skattemessige fordeler framfor andre. Det totale skattetrykket steg også for dem, slik som tabellen nedafor viser:

Formue, inntekt og utlikna kommuneskatt for personlige, innabygdsboende skatteyttere, 1946/47 og 1970

	antatt formue	antatt inntekt	sum formue- og inntektsskatt
1946/47	1.581.300	489.400	56.842
1970	10.137.000	9.018.200	1.352.800
økn. ant. ganger	6,4	18,4	23,8

Mens antatt inntekt økte vel 18 ganger fra 1946—47 til 1970, steg skatten nesten 24 ganger. I 1947 betalte en tydaling gjennomsnittlig 11,6 prosent av antatt inntekt i kommuneskatt. I 1970 måtte han ut med 15 prosent. Det totale skattetrykket var større og økte mer enn tabellen viser. Vi må legge til statsskatten på inntekter over ei viss grense og trygdeavgifter som skulle betales til egne fond. I 1969 fikk vi også en egen skatt til skatteutjammingsformål, fellesskatten, som ble lagt på toppen av og uavhengig

av kommuneskatten. Økningen i skattetrykket skyldes imidlertid for det meste Stortingets, og ikke kommunestyrets skattepolitikk. Stortinget har gitt kommunene mindre spillerom til å velge skattenivå, og skattetrykket har blitt mer likt uansett hvor i landet en bor. Like etter krigen hadde småbrukerne — de med under 40 dekar dyrka jord — og arbeiderne omtrent like stor antatt inntekt og betalte like mye i skatt. Men gjennomsnittet for gardbrukerne med skog lå dobbelt så høgt. Største inntekta hadde imidlertid gruppa lærere og funksjonærer. Det var tolv stykker av dem like etter krigen, og de hadde tre ganger så stor antatt inntekt som småbrukere og arbeidere, og betalte tilsvarende mer i skatt. Etter hvert har det skjedd ei økonomisk utjamning mellom yrkesgruppene.

Politikk og valg

Det er rimelig å tru at de store og raske økonomiske omveltningene i bygda ville virke inn på politikken. Ble det politisk strid om hva slags utvikling en ville ha, eller kom kraftpengene til å dempe misnøye og politisk engasjement? Fortsatte valgdeltakelsen å øke, slik som tendensen var før krigen?

Valgdeltakelse

Det skulle vise seg at da folket fikk gå til frie valg for første gang etter okkupasjonen, ble valgdeltakelsen svært liten. Ved kommunevalget om høsten i 1945 var fram møtet mindre enn noen gang siden 1928, og det skulle gå ti år før det ble større enn ved siste valg før 1940 (valget 1937). Mindre valgdeltakelse var merkbart over alt i landet i 1945, men det dårlige fram møtet ved kommunevalga varte lenger i Tydal enn andre steder. Ei generell forklaring kan være at i den samarbeidsånda som rådde etter okkupasjonen, ble partipolitisk kamp og uenighet tona ned. Men det er vanskeligere å finne ei forklaring på at valgdeltakelsen i Tydal var merkbart mindre enn gjennomsnittet for fylket, og at dette gjaldt helt til 1971-valget. Fra da av var situasjonen imidlertid omvendt. Vi kan spekulere på om forklaringa ligger i spesielt lange avstander og dårlige kommunikasjoner i Tydal. Men svaret må bli nei, for ved Stortingsvalga greide langt flere å komme seg til valgurnene. Ved rikervalga var fram møtet bestandig 10-15 prosent større enn til de lokale valga. Kanskje var grunnen heller at Tydal hadde relativt mange innflyttere i første tiåret etter krigen, og de med korte røtter i bygda kjente ikke alle kandidatene og brydde seg lite om hvem som skulle sitte i kommunestyret. Den låge valgdeltakelsen etter krigen gjaldt både menn og kvinner. Men det var først og fremst kvinnene som svikta. Det var bare 40 prosent av de stemmeberettiga kvinnene som møtte fram på kommunevalgdagen i 1945, mot 59 prosent i 1937. Og det skulle gå ti år før over halvparten av kvinnene viste såpass politisk interesse at de deltok i valget. Først i 1970-åra ble det noenlunde likt fram møte av menn og kvinner til valg.

Kommunal valgdeltakelse i prosent av stemmeberettiga

	Menn	Kvinner	Alle	Frammøteprosent i Sør-Trøndelag
1945	62	40	52	63
1947	69	44	58	65

1951	72	47	61	70
1955	72	52	63	71
1959	65	54	60	72
1963	75	67	71	83
1967	79	73	76	77

Også kvinnene syntes Stortingsvalga var mer interessante. Siden 1930 hadde alltid over halvparten av kvinnene møtt fram når det var Stortingsvalg. Frammøtet økte betydelig i 1960-åra og nådde en topp på 83 prosent i 1969.

Kvinnene kom sent med i politikken

Det er altså hos de kvinnelige velgerne vi må søke årsakene til den dårlige valgdeltakelsen i Tydal. Og det fins også rimelige forklaringer på at de hadde mindre interesse for lokalpolitikken enn menn. Mennene hadde rådd alene i kommunestyret i alle år, og den tradisjonelle holdninga var at kvinnene ikke hadde så mye greie på de kommunale sakene og mangla forutsetninger for å styre. Den holdninga var seigлива også etter krigen, da vegproblemene, kraftutbygging og de økonomiske og tekniske sakene var hovedtemaer i lokalpolitikken. Dessuten hadde ofte kvinnene mindre tid enn menn til å gå på politiske møter. De fleste husholdningene hadde enten en gard å stelle med, eller hadde en forsørger som var på anleggsarbeid. Kvinnene måtte passe ungene, stelle til maten og være heime til måltidene. Gardkonene måtte i fjøset. Den «fritida» kvinnene hadde, brukte de derimot på foreningsvirksomhet og sosialt arbeid. De var slett ikke passive, men deltok på andre måter eller på andre felter av samfunnslivet enn menn. Og det var helst slik at skulle noe gjøres og penger skaffes, så var det kvinnene som måtte trå til.

Ragnhild Aas (f. Lien) var første kvinnerepresentant i Tydal kommunestyre. Ho var da butikkdame, men har siden vært bibliotekar.

Ragnhild har laga mange revyinnslag, og bildet viser henne i aksjon på Tydalskvelden under NM på ski 1972. Ragnhild Aas ble tildelt kommunens første kulturpris i 1983.

I 1945 ble det ikke stilt opp ei eneste kvinne på valglistene. I 1947 kom det med to på hver liste, og butikkdame Ragnhild H. Lien (gift Ås) ble valgt. En gubbe i Østby tykte at det var uhørt at ei kvinne skulle være med i kommunestyret. «Men dem behøver vel noen te å vaske åt seg dem og», sa han. Så Ragnhild innbilte seg ikke at ho ble valgt fordi ho var flink eller hadde greie på politikk. Når barrieren først var brutt, følte Ragnhild ingen nedlatende holdning fra de andre når ho torde å si noe. Ho oppdaga at det var ingen grunn til å føle seg underlegen. Men så var det også uhøgtidelig på kommunestyre – møta, og representantene var enige om det meste. En snakka omtrent som på symøte, sier Ragnhild. Det ble sjelden utdelt mange sakspapirer til representantene verken på forhånd eller når de kom på møtet. En måtte gjøre seg opp meninger og ta standpunkt under diskusjonene. Ragnhild forteller at ho kunne sitte og strikke på kommunestyremøta. Ved valget i 1951 hadde Arbeiderpartiet ingen kvinner med på listene. Den upolitiske lista hadde bare med Amanda Hilmo. Til gjengjeld fikk ho flest stemmer av alle kandidatene og kom med i kommunestyret. Amanda hadde lang erfaring med å lede Sanitetsforeninga, og for både kvinner og menn var deltakelse i lag og organisasjoner en verdifull for- praksis for arbeidet i kommunepolitikken. I 1955 ble det stilt opp fem kvinner på de to listene. Det var nå et akseptert krav at det måtte være med kvinner i et styre. Resultatet i 1955 ble at tre kvinner kom inn i kommunestyret, og de to andre fikk vara- manns plass. Det skulle gå helt til valget i 1987 før det kom flere enn tre faste kvinne-representater i kommunestyret — enda antallet ble utvida fra 13 til 17 medlemmer i 1971.

Valglister og partier

Arbeiderpartiet hadde oppnådd flertall før krigen, og det store økonomiske omskiftet etterpå rokka ikke ved det stabile politiske mønsteret. Gjenreisings- og vekstpolitikken styrka heller Arbeiderpartiet i bygda, slik som på mange andre steder. Det var lenge bare to lister å velge mellom, Arbeiderpartiets og en upolitisk valgliste, og Arbeiderpartiet fikk åtte av de tolv representantene etter 1945. Fordelinga ble den samme fram til 1955-valget. Da var kommunestyret utvida til tretten medlemmer, og det kom Arbeiderpartiet til gode. De fikk nå ni representanter helt til det kom et nytt konkurrerende parti. Sosialistisk Folkeparti stilte liste for første gang i Tydal i 1967 og erobra to plasser fra Arbeiderpartiets liste. SF fikk ei viss tilslutning fra anleggsarbeidere og tradisjonelle arbeiderpartivelgere. Men ledelsen og de gamle politikerne i Arbeiderpartiet holdt seg lojale overfor sitt parti, og SF- lista hadde med bare kandidater uten tidligere erfaring fra kommunestyret. Den borgerlige felleslista beholdt sine fire representanter som de hadde hatt i alle år etter 1945.

Listestemmer ved kommunevalga 1945—1967

(Antall representanter i parentes)

	Arbeider- partiet	Sosialistisk Folkeparti	Borgerlig fellesliste
1945	190 (8)		105 (4)

1947	214	(8)		103	(4)	
1951.....	213	(8)		119	(4)	
1955	255	(9)		107	(4)	
1959	255	(9)		133	(4)	
1963	301	(9)		154	(4)	
1967	246	(7)	80	(2)	167	(4)

Siden Arbeiderpartiet hadde sikkert flertall, har de i hele perioden hatt både ordfører og varaordfører. Disse har vært ordførere:

Olav Svelmoe

Ola Gullbrekken

Hilmar Østby

Olaus Østby

Etter det første ordinære valg i 1945, ble Olav Svelmoe ordfører. Fra 1948 ble så Iver D. Unsgård ordfører i nesten tre perioder. Han ble valgt inn på Stortinget i 1958 og overlot ordførervervet til daværende varaordfører Ola Gullbrekken. Han forulykka i mai 1967, og varaordfører Olaus Østby overtok vervet for resten av året. Ny ordfører fra 1968 ble Hilmar Østby som døde allerede om høsten samme år. Varaordfører Joralf Østby satt så i ordførerstolen for resten av perioden.

Olav Svelmoe	1946 -47
--------------	----------

Iver D. Unsgård	1948-58
-----------------	---------

Ola Gullbrekken	1959-67
-----------------	---------

Olaus Østby	1967
-------------	------

Hilmar Østby	1968
--------------	------

Joralf Østby	1968- 71
--------------	----------

To ordførere døde mens de innehadde vervet. Ola Gullbrekken omkom ved en ulykke i mai 1967, og varaordfører Olaus Østby rykka opp i ordførerstolen for resten av året. Hilmar Østby overtok ordførervervet i 1968, men døde allerede i oktober samme år. Varaordfører Joralf Østby ble ny ordfører etter han.

Partiholdninger

Ved kommunevalget var det mange personlige og lokale hensyn som avgjorde hvem som kom inn i kommunestyret. Velgerne strøk eller kumulerte kandidater, men valgte liste etter politisk overbevisning. Det viser seg nemlig at sammenlikner vi kommune- og stortingsvalga, fikk sosialistene omtrent samme tilslutning. Skal vi se mer nyansert på partipreferansene, må vi gå til resultatene fra Stortingsvalga.

Stemmegivning på partier ved Stortingsvalga 1945—1969

(Prosentfordeling i parentes)

	DNA	NKP	SF	V	H	B/Sp	Kr. f.
1945	246	11		56	23	10	10
	(69)	(3)		(16)	(6)	(3)	(3)
1949	264	11		35	38	47	24
	(63)	(3)		(8)	(9)	(11)	(6)
1953	280	11		35	38	51	21
	(64)	(3)		(8)	(9)	(12)	(5)
1957	322	7		28	34	42	29
	(70)	(2)		(6)	(7)	(9)	(6)
1961.....	320	8		70 f	31	70 f	23
	(66)	(2)		(14)	(6)	(14)	(5)
1965	294	5	38	29	44	83	24
	(57)	(1)	(7)	(6)	(9)	(16)	(5)
1969	326	3	42	27	26	111	26
	(58)	(1)	(7)	(5)	(5)	(20)	(5)

f: Fellesliste i 1961 mellom Venstre og Senterpartiet.

Tabellen ovafor bekrefter at Arbeiderpartiet har hatt ei svært sterk oppslutning i kommunen, langt større enn i de fleste andre kommuner i landet. Partiet fikk over halvparten av stemmene ved Stortingsvalget allerede i 1921, og det beholdt denne stillinga (bortsett fra 1924 og 1930), enten alene eller sammen med andre arbeiderpartier, fram til 1970-tallet. Rekner vi med Sosialistisk Folkeparti etter 1965 og noen fåtallige røster på Kommunistpartiet, stemte omkring 2/3 av velgerne sosialistisk i Tydal fra 1945 til 1969. Arbeiderpartiet gjorde sitt beste valg noensinne i Tydal i 1957, da det fikk 70 prosent av stemmene. Dette året sto Tydalsordføreren Iver D. Unsgård på en usikker plass på lista, og det bidro kanskje til ekstra oppslutning fra tydalingene. Arbeiderpartiet gjorde generelt et godt valg dette året, og Unsgård kom inn på Stortinget. Han rykka opp til sikker plass ved de neste to valga. Arbeiderpartiet fikk da noe mindre oppslutning i Tydal; de borgerlige velgerne oppga ikke sin politiske overbevisning for å støtte bygdas talsmann i rikspolitikken. Av andre partier har Venstre hatt ei tradisjonelt sterk stilling i Tydal med opp til tredjeparten av røstene i mellomkrigstida. Det var ennå nest største parti i 1945, men nå med oppslutning fra 16 prosent av velgerne. Men partiet mista tilhengere i Tydal som ellers i landet, og havna

ned på fem prosent i slutten av 1960-åra. Senterpartiet har hatt den motsatte utvikling i Tydal. Bondepartiet, som det het før 1959, fikk bare ti stemmer i 1945, men oppnådde 20 prosent i 1969. Høgre har hatt ei beskjeden oppslutning fra fem til ni prosent av avgitte stemmer. Det har altså vært færre Høgre-velgere i Tydal enn gjennomsnittlig i landet. Framgangen for partiet har først kommet fra slutten av 1970-åra. Kristelig Folkeparti har heller ikke greid å komme opp på landsgjennomsnittet i oppslutning i Tydal. Men partiet har beholdt en stabil andel på fem prosent av velgerne.

Alma (f. Roaldsand) og Iver D. Unsgård. Unsgård var født i 1903 og var ordfører i Tydal 1948 — 1958. Som ordfører var han med i Fylkestinget og ble formann i vegnemnda. I 1957 ble han valgt til stortingsmann for Arbeiderpartiet, og gjenvalgt i 1961 og 1965. Han var medlem av protokollkomitéen i sin første periode og av landbrukskomitéen i de to neste. Han var også medlem i Statens kornforretning. Unsgård var småbruker, anleggsarbeider og skogsarbeider og hadde ingen teoretisk utdanning ut over 6 måneder folkehøgskole.

Alma Unsgård var utdanna jordmor og praktiserte i Tydal fra 1931. Ho har tatt imot nesten 800 unger i sitt lange virke som jordmor, og fikk Kongens fortjenste- medalje i sølv.

Lekeklassen for Ås gamle skole like etter krigen. Materialene i bakgrunnen var tiltenkt ny-skolen. Lærer her er Alf Sandnes.

Noe bedre lyktes Sosialistisk Folkeparti, som stilte liste for første gang i fylket i 1965. Ved begge valga i 1960-åra fikk SF sju prosent av stemmene. Ved alle valg var det noen som ikke stemte. Først og fremst var det færre kvinner enn menn som møtte opp på valgdagen. Fram til 1970-åra gjaldt det kommunevalga

mer enn stortingsvalga, men forskjellen har minka i etterkrigstida. Et par undersøkelser fra 1960-åra tyder på at det er de yngste og eldste som er best representert blant heimesitterne. Slik var det i Tydal i 1967 og 1969, og slik er det normalt ellers i landet. Fjerdeparten av de mannlige førstegangsvælgerne stemte ikke ved Stortingsvalget i 1969, og heller ikke tredjeparten av kvinnene over 70 år.
